

TELOORGANG OF SURVIVAL?

De taalkenmerken die het lot van Engelse leenwoorden bepalen

Marinel Gerritsen (Katholieke Universiteit Nijmegen, Center for Language Studies)
en Frank Jansen (Universiteit Utrecht, afdeling Communicatiekunde)

Bij alle klachten over de 'verengelsing' van het Nederlands wordt nog wel eens vergeten dat veel leenwoorden ook weer gewoon verdwijnen. Wie kent nog *bowser* ('achtwielige tank'), *embossings* ('versieringen') en *salesmanship* ('verkoopkunde')? Aan de andere kant zijn *computer*, *design* en *bulldozer* volkomen ingeburgerd geraakt. Wat zit daarachter? Marinel Gerritsen en Frank Jansen onderzochten het, eerst via een woordenboek-analyse en daarna aan de hand van een experiment onder jongeren.

Als woorden mensen waren, stonden de kranten vol met geboorteaankondigingen en bleven de rouwrubrieken leeg. Nieuwe woorden vallen op, en dan vooral de ontleningen aan een andere taal, die niet zelden ook tot veel ergernis leiden. Maar als een woord verdwijnt, gebeurt dat geruisloos – eerst wordt het steeds minder gebruikt, en vervolgens sterft het in stilte en eenzaamheid.

Zo is het nu eenmaal. Het heeft geen zin om het

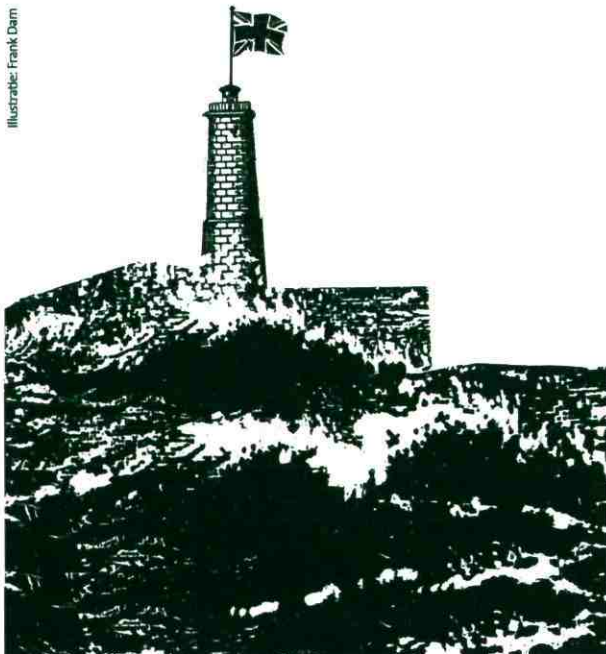
anders te willen. Maar het betekent wel dat we ons er nauwelijks van bewust zijn dat er zoveel woorden verdwijnen, ook die Engelse leenwoorden. Wie weet nog wat *crisper*, *deadlock* of *rubbing* betekent? Wij vroegen ons af hoeveel Engelse leenwoorden er de laatste jaren zoal zijn verdwenen, en welke dat zijn. Misschien nog interessanter is de volgende vraag: hebben de verdwijnende leenwoorden andere eigenschappen dan de blijvertjes? We zijn dat gaan uitzoeken. Daarbij hebben we ons gericht op de talige eigenschappen. Niet omdat die het allerbelangrijkst zijn – hoogstwaarschijnlijk zijn de maatschappelijke kenmerken van de zaak waarnaar het woord verwijst veel belangrijker. Als het leenwoord trekking heeft op een product dat niet aanslaat op de markt, verdwijnt het woord samen met dat product. Denk maar aan *tattoo* voor 'kort tabakspijpje', dat begin jaren negentig werd ingevoerd. Maar zulke verschijnselen zijn minder relevant in taalkundig opzicht. En over de talige factoren die met succes of teloorgang samenhangen, valt genoeg te zeggen.

Oude woordenlijsten

We hebben alle Engelse woorden verzameld die voorkomen in het boek *Engelse invloed op de Nederlandse woordvoorraad* (1951) van de neerlandicus C.G.N. de Vooys en in *English in the Netherlands. A case of linguistic infiltration* (1964) van de anglist R.W. Zandvoort. Dat leverde een bestand op van 991 Engelse woorden die in het Nederlands zijn terechtgekomen. Om te bepalen of deze woorden na verloop van tijd uit het Nederlands zijn verdwenen of zich er juist in hebben genesteld, is van elk woord nagegaan of het nog voorkwam in *Van Dale groot woordenboek van hedendaags Nederlands* uit 1984. Juist dit woordenboek is als referentiepunt genomen, omdat de samenstellers in het voorwoord zeggen dat ze niet alleen liberaal zijn geweest ten opzichte van Engelse leenwoorden, maar ook terughoudendheid hebben betracht bij het opnemen van verouderde woorden. Hierdoor is de kans klein dat Engelse woorden die nog wel in gebruik zijn er niet in zijn opgenomen, en dat Engelse leenwoorden die niet meer in het Nederlands worden gebruikt, er wel in staan. Als een Engels woord in de Hedendaagse uit 1984 voorkwam, gingen we ervan uit dat het blijvend was opgenomen in de Nederlandse woordenschat.

Van de 326 Engelse woorden uit de lijst van De Vooys stond 51% nog in het woordenboek, en van de 665 Engelse woorden uit de lijst van Zandvoort nog 64%. Daaruit concluderen we dat eenderde tot de helft

Illustratie: Frank Dam

van de leenwoorden zomaar verdwijnt. Wie zich, net als wij, nu ergert aan *loungen* ‘rondhangen (maar dan wel door yuppen)’, *masterpiece* ‘scriptie’ en *seasoning* ‘saus’, ergert zich in een van de drie gevallen voor niks. We weten alleen nu nog niet welk van de drie dat zal zijn.

Succesfactoren

Welke woordeigenschappen zorgen ervoor dat woorden snel verdwijnen of juist blijven? Een analyse van woorden uit beide categorieën leverde vijf eigenschappen op waarvan het om statistische redenen aannemelijk is dat ze invloed hebben:

Woordsoort Zelfstandige naamwoorden (bijvoorbeeld *dealer*, *shorts*, *plaid*) en werkwoorden (bijvoorbeeld *slippen*, *finishen*, *scoren*) blijken minder te verdwijnen dan bijvoeglijke naamwoorden (bijvoorbeeld *downhearted*, *haunted*, *classic*) en woordgroepen (bijvoorbeeld *happy-go-lucky*, *balance of power*, *meeting of minds*).

Concreetheid Woorden met een concrete betekenis (bijvoorbeeld *crew*, *flat*, *coat*) verdwijnen minder dan woorden met een abstracte betekenis (bijvoorbeeld *prim*, *overstatement*, *showy*).

Uitspreekbaarheid Woorden die in de Standaardnederlandse uitspraak van dat woord alleen klanken hebben die ook in het Standaardnederlands voorkomen (bijvoorbeeld *flat* [flet], *automatic* [otomettik], *dancing* [densing]), verdwijnen minder dan Engelse woorden die in hun Standaardnederlandse uitspraak klanken of klankreeksen hebben die verder niet voorkomen (bijvoorbeeld *pipeline* [paiplain], *thrill* [sril]).

Lengte Het Engelse woord verdwijnt minder als het Nederlandse equivalent minstens een lettergreep langer is (bijvoorbeeld *shorts* - korte broek, *strapless* - zonder schouderbandjes, *research* - onderzoek, *kidnap* - ontvoering) dan wanneer het Nederlandse equivalent even lang of korter is (bijvoorbeeld *shirt* - hemd, *gentleman* - heer, *crazy* - gek). **Gelijkenis** Als naast het leenwoord een Nederlands woord voorkomt dat er sterk op lijkt (bijvoorbeeld *trophy* - trofee, *hall* - hal, *centre* - centrum), verdwijnt het meer dan wanneer het er niet op lijkt.

Het is goed om te bedenken dat de invloed van deze vijf factoren beslist niet absoluut is. Zo is *computer* ([kompjoeter]) een mooi voorbeeld van een blijvertje, hoewel er met [pjoe] een klankreeks in zit die in de ‘gewone’ Nederlandse woordenschat niet voorkomt.

Gebruikersonderzoek

Bij het woordenboekonderzoek hebben we vадertje Tijd als het ware een experiment laten doen. Behalve naar de wetmatigheden die dat opleverde, waren we ook benieuwd naar iets heel anders, namelijk: hoe staan de huidige taalgebruikers tegenover de Engelse leenwoorden? Dat hebben we onderzocht door middel van een experiment met 92 scholieren van 14 tot 17 jaar die schoolgingen op een mavo of een vbo in Helmond. Dit opleidingsniveau werd gekozen omdat het representatief is voor het merendeel van de Ne-

derlanders. Aan de hand van vragen over twintig Engelse woorden (zie kader op de volgende bladzijde) is nagegaan of de mechanismen die in het verleden met inburgering samenhangen, dat ook in het heden doen.

Geven de jongens en meisjes de voorkeur aan het Engelse leenwoord? We legden hun een zin voor met het Engelse en Nederlandse woord, waarna ze mochten kiezen. De uitslag is duidelijk: in driekwart van de gevallen kiest men voor het Nederlands. Overigens is dat gemiddelde bedrieglijk: bij *sophisticated* heeft maar 2% een voorkeur voor het Engels, bij *trend* 77%.

Als onze proefpersonen het Nederlandse woord kiezen, waarom doen ze dat dan? Een analyse leverde vier redenen op: die woorden zijn gemakkelijker voor de spreker en begrijpelijker voor de hoorder, maar ook speelde nationalisme een rol (“We leven in Nederland”), en standsbesef (“Als je Engels gebruikt, ben je een ‘kaker’”).

In het kwart van de gevallen waarin de leerlingen het Engelse woord kiezen, geven ze daarvoor de argumenten die we al verwachtten: anglofilie (“Ik hou van Engels”), gemak (“korter”, “makkelijker uit te spreken”) en aansluiten bij de gebruiksnorm (“Zo heet het op tv”). Maar daarnaast kunnen we uit hun opmerkingen een ander argument distilleren: het Engelse woord heeft prestige omdat het minder begrijpelijk is: “Klinkt interessanter”, “Het is net of ik er meer van afweet.”

Aantrekkelijkheid en kennis

Uit de overwegingen “Klinkt interessanter” en “Het is net of ik er meer van afweet” blijkt dat er een verband zou kunnen bestaan tussen de onbegrijpelijkheid en de aantrekkelijkheid van een Engels woord. Die mogelijkheid hebben we onderzocht door voor elk van de twintig Engelse woorden na te gaan welke betekenis de leerlingen er zelf aan toekennen. De resultaten zijn ondubbelzinnig: leerlingen die de betekenis van een Engels leenwoord níet kennen, zeggen veel vaker het leenwoord te gebruiken dan proefpersonen die de betekenis van het leenwoord wél kennen. Gebrek aan kennis van het Engels lijkt hand in hand te gaan met de populariteit ervan. Ook hier was weer een enorme variatie in kennis van de betekenis van een woord: van 4% goed (*foundation*) tot 100% goed (*crazy*). Bij de betekenis van veel woorden tasten de leerlingen overigens volstrekt in het duister, zo blijkt uit de volgende ‘bloopers’:

blazer	<i>afstandsbediening, ketting, instrument, luchtballon, laserpistool</i>
entertainment	<i>werken met computers</i>
foundation	<i>fantasie</i>
gentleman	<i>jonge heer</i>
image	<i>energie, hersenen, gezondheid, uiterlijk</i>
research	<i>vuilnis</i>
sophisticated	<i>lelijk, hysterisch, stiekem, agressief, moeilijk</i>
strapless	<i>hoerig</i>

De woordenlijst in het experiment was zo opgesteld dat we konden nagaan of de succesfactoren van de woordenboekanalyse ook bij de voorkeuren van deze jongens en meisjes een rol spelen. Dat bleek inderdaad het geval, zij het dat bij één factor de zaken ingewikkelder bleken te liggen: uitspreekbaarheid.

Het experiment gaf ons ook de gelegenheid het verband te bestuderen tussen de manier waarop de leer-

Tattoo, het begin jaren negentig geïntroduceerde tabakspijpje. redde het niet ondanks veel reclame ervoor – en daarmee verdween ook het woord in deze betekenis.

Foto: Impetia Tobacco Group

DE WOORDEN EN HUN KENMERKEN

Zelfstandige naamwoorden

Engels woord	Nederlands equivalent	Concreet/ abstract	Klankeigenschappen	Verskil in aantal lettergrepen tussen Engels woord en Nederlands equivalent	Gelijkenis
<i>shorts</i>	<i>korte broek</i>	concreet	Nederlands	-2	neen
<i>foundation</i>	<i>lingerie</i>	concreet	Nederlands	0	neen
<i>shirt</i>	<i>hemd</i>	concreet	Nederlands	0	neen
<i>kidnap</i>	<i>ontvoering</i>	concreet	Nederlands	-1	neen
<i>blazer</i>	<i>ongevoerd herenjasje</i>	concreet	Nederlands	-5	neen
<i>trophy</i>	<i>trofee</i>	concreet	Nederlands	0	ja
<i>hall</i>	<i>hal</i>	concreet	Nederlands	0	ja
<i>producer</i>	<i>producent</i>	concreet	deel Engels	0	neen
<i>gentleman</i>	<i>heer</i>	concreet	deel Engels	+2	neen
<i>image</i>	<i>imago</i>	abstract	deel Engels	-1	neen
<i>centre</i>	<i>centrum</i>	concreet	Nederlands	0	ja
<i>trend</i>	<i>tendens</i>	abstract	Nederlands	-1	neen
<i>research</i>	<i>onderzoek</i>	abstract	deel Engels	-1	neen
<i>entertainment</i>	<i>vermaak</i>	abstract	Nederlands	+2	neen
<i>practical joke</i>	<i>poets</i>	abstract	deel Engels	+3	neen

Bijvoeglijke naamwoorden

<i>unfair</i>	<i>oneerlijk</i>	abstract	deel Engels	-1	neen
<i>no iron</i>	<i>strijkvrij</i>	concreet	deel Engels	+1	neen
<i>strapless</i>	<i>zonder schouderbandjes</i>	concreet	Nederlands	-4	neen
<i>crazy</i>	<i>gek</i>	abstract	Nederlands	+1	neen
<i>sophisticated</i>	<i>verfijnd</i>	abstract	Nederlands	+3	neen

lingen het Engelse woord zelf uitspreken en hun voorkeur voor dat woord. We verwachtten dat mensen die de Engelse uitspraak van het leenwoord kiezen, in ieder geval besef hebben van de aparte status van dat woord ten opzichte van het Nederlands. Op grond daarvan hebben ze mogelijk een voorkeur voor het Nederlandse woord. Aan de andere kant zullen mensen die het leenwoord op z'n Nederlands uitspreken, waarschijnlijk weinig of geen besef hebben van de aparte status van dat woord. De voorkeur voor het ene dan wel het andere woord zou voor hen daarom waarschijnlijk geen keuze zijn tussen een Engels en een Nederlands woord, maar tussen twee Nederlandse woorden. Het gevolg is dat ze, als ze al een eventuele voorkeur voor Nederlandse woorden hebben, deze voorkeur niet kunnen toepassen op dit woordenpaar.

Deze verwachting kwam uit. Leerlingen die zeggen de Nederlandse uitspraak van een woord te gebruiken, hebben vaker een voorkeur voor het Engelse woord dan de leerlingen die zeggen het woord op z'n Engels uit te spreken. De bestrijders van het anglicisme kunnen hieruit leren dat het van belang is Nederlanders Engelse woorden op z'n Engels te laten uitspreken.

Tips voor activisten

Onze twee onderzoeken naar de teloorgang en inburgering van Engelse leenwoorden in het Nederlands hebben aan het licht gebracht welke taalkundige factoren daarin een rol spelen. Wie die leenwoorden wil bestrijden, kan daarvan gebruikmaken. Er zijn twee mogelijkheden, een dure en een goedkope. De dure mogelijkheid is als de bliksem 'actie te nemen op' nieuwe Engelse leenwoorden waarin alle succesfactoren aanwezig zijn: zelfstandige naamwoorden en werkwoorden die naar concrete zaken verwijzen, die niet langer zijn dan het Nederlandse equivalent en waarvan dat equivalent sterk afwijkt van het leenwoord. Dat zal veel energie kosten, die in de meeste gevallen vergeefs

besteed zal zijn. De goedkopere optie is de aandacht juist te richten op die leenwoorden waarin de succesfactoren ontbreken, en die daarom misschien maar een klein zetje nodig hebben om te verdwijnen. Voor de keuze tussen deze twee mogelijkheden kunnen we niet te rade gaan bij de taalkunde. Het is een activistische keuze, die gemotiveerd wordt door de verhouding tussen beschikbare middelen en verwachte resultaten.

Ten slotte zouden we strijders tegen de 'verengelsing' een heel ander soort actie willen suggereren: leer Nederlanders op school de juiste betekenis en de juiste uitspraak van het Engelse leenwoord! De docent Engels zou weleens de beste bondgenoot in de strijd tegen het anglicisme kunnen zijn. ●

Dit onderzoek is gedaan in opdracht van de Stichting LOU, onder de titel 'Welk Engels idioom kan met succes worden bestreden?' De stichting is uiteraard niet verantwoordelijk voor de opvattingen die wij hier ten beste geven. Wij danken mevrouw M. Gaasbeek en de heer P. Fagg voor hun hulp bij de analyse van respectievelijk de corpora van De Vooy en Zandvoort, en mevrouw I. Gijssbers voor haar hulp bij het verzamelen van de data bij de scholieren.

EEN TIENTJE VOOR TAAL

Bestuur Stichting Let Op Uw Taal

Het onderzoek van dr. Marinel Gerritsen en dr. Frank Jansen werd mogelijk gemaakt door de financiële bijdragen van de donateurs van de Stichting Let Op Uw Taal. Met behulp van dergelijke studies krijgen bestuursleden van LOU, neerlandici en publiek een beter zicht op de wijze waarop het Engels/Amerikaans de Nederlandse taal beïnvloedt. Wilt u ook onze stichting helpen? Word dan donateur door voor het lopende jaar ten minste f 10,- over te maken naar Postbanknummer 57 60 43 ten name van de Stichting Let Op Uw Taal. Bij voorbaat zijn wij u zeer erkentelijk voor uw steun.